

ΑΝΤΑΙΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΔΗΣ

ΟΙ ΚΕΡΑΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΟΥ

Ταξιδεύοντας με 33 διάσημους συγγραφείς σ' ένα δωμάτιο

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

© Copyright Ανταίος Χρυσοστομίδης – Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε.,
Αθήνα 2012

Έτος 1ης έκδοσης: 2012

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, σελιδοποίησης, εξοφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπιές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.

Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα

☎ 210-330.12.08 – 210-330.13.27 FAX: 210-384.24.31

e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 978-960-03-5484-3

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΕ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ
ΧΑΡΤΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
--------------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΑ ΤΗΣ ΚΟΡΝΟΥΑΛΗΣ

Άμος Οζ	23
Τζον Μπάνβιλ	39
Χάρι Μούλις	55
Ζοζέ Σαραμάγκου	67
Αντόνιο Ταμπούκι	79
Γιασμίνα Χάντρα	103
Τζον Λε Καρέ	117
Ίαν ΜακΓιούαν	135
Ναντίν Γκόρντμερ	147
Μάριο Βάργκας Λιόσα	165
Ορχάν Παμούκ	181

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ ΧΑΜΗΛΑ ΣΤΟ ΠΕΡΟΥ, ΨΗΛΑ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ

Βλαντίμιρ Μακάνιν	201
Πάκο Ιγνάσιο Τάμπο II	213
Σέρχιο Πιτόλ	215
Κάρλος Φουέντες	225
Σαντιάγο Ρονκαλιόλο	243
Ντάνιελ Κέλμαν	259
Χαβιέρ Θέρκας	273
Πολ Όστερ	287

Νόρμαν Μάνεα	305
Άλαν Χόλινγκχερστ	319
Αντρέα Καμιλέρι	333

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΠΑΤΩΝΤΑΣ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΗΠΕΙΡΟΥΣ

Γκαμάλ Αλ Γιτάνι	359
Ντάριο Φο	375
Κλάουντιο Μάγκρις	399
Χανίφ Κιουρέισι	415
Μάργκαρετ Άτγουντ	431
Τζορτζ Πελεκάνος	447
Μάρτιν Βάλζερ	467
Ίνγκο Σούλτσε	487

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΣΤΟ ΠΙΤΙΛΙΑΝΟ,
ΧΕΙΜΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΟΡΛΕΑΝΗ

Νικολό Αμανίτι	505
Π. Ντ. Τζέμις	523
Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ	537
Μωρίς Αττιά	555
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	569

στους

*Γιώργο Μπράμο
Μικέλα Χαρτουλάρη*

και
Σταύρο Ξαρχάκο

Πάντα θαύμαζε τους συγγραφείς που κάθε μέρα
ξεκινούν ένα ταξίδι προς το άγνωστο και, παρ' ό-
λα αυτά, κάθονται διαρκώς σ' ένα δωμάτιο.

ΕΝΡΙΚΕ ΒΙΛΑ-ΜΑΤΑΣ, *Δουβλινιάδα*

Η ΙΔΕΑ ήρθε μέσα σ' ένα αυτοκίνητο. Οδηγούσε ο Γιώργος Μπράμος, φίλος από τα παλιά, από τους φίλους που δεν μπορείς εύκολα να αντικαταστήσεις με το πέρασμα των χρόνων. Όλα γύρω μας ήταν κάτασπρα, το χιόνι είχε καταφέρει να κάνει μονότονο το τοπίο της διαδρομής Βερολίνο-Δρέσδη. Χριστούγεννα του 2005. Ήταν η πρώτη φορά που έβλεπα τη Δρέσδη, την πινακοθήκη, το ποτάμι της· κοιτάζοντας τα σπίτια και την πλατεία που η γερμανική κυβέρνηση έκτιζε από το μηδέν σεβόμενη στην παραμικρή λεπτομέρεια το ύφος και το ήθος του παλιού πολεοδομικού ιστού, ένιωθα να περπατώ μέσα στο μυθιστόρημα του Χάρι Μούλς *Το πέτρινο νυφικό κρεβάτι*. Είναι πάντα φρικτό να ισοπεδώνεται μια πόλη, είναι δυο φορές φρικτότερο όταν ισοπεδώνεται μια πόλη χωρίς λόγο και αιτία, μόνο για λόγους προπαγανδιστικούς, ή για λόγους χαιρεκακίας και εκδίκησης. Ο πόλεμος είχε τελειώσει, οι Γερμανοί είχαν ήδη ηττηθεί, και οκτακόσια βρετανικά και αμερικανικά βομβαρδιστικά αεροπλάνα, μεθοδικά, βασανιστικά, άρχισαν να ισοπεδώνουν την πόλη που όλοι θεωρούσαν μια από τις ωραιότερες της Ευρώπης. Κι όταν οι κάτοικοι, για να γλιτώσουν από τις βόμβες και τη φωτιά, κατέφυγαν στις όχθες και στην κοίτη του Έλβα, βυθισμένοι μέχρι τη μέση στο νερό, ανίκανοι να αντιδράσουν, ίσως και ανίκανοι να καταλάβουν, να συνειδητοποιήσουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης, τα βομβαρδιστικά επανήλθαν κι άρχισαν να βομβαρδίζουν το ποτάμι. Χιλιάδες νεκροί μόνο σε μια νύχτα. Στο μυθιστόρημα του Μούλς πρωταγωνιστής είναι ένας Αμερικανός, ένας από τους

υποτιθέμενους πιλότους εκείνων των αεροπλάνων, ο οποίος έρχεται να επισκεφτεί, χρόνια πολλά μετά το τέλος του πολέμου, την πόλη που και ο ίδιος είχε φροντίσει να ισοπεδώσει.

Η ιδέα, έλεγα, ήρθε μέσα στο αυτοκίνητο, ενώ επιστρέφαμε στο Βερολίνο από τη μονοήμερη εκδρομή μας στη Δρέσδη. Η κουβέντα πέρασε από το μυθιστόρημα του Μούλις στα δικά μας – αυτή η πατρίδα, το ξέρουμε όλοι, επιστρέφει πάντα στο μυαλό μας στις πιο άκαιρες στιγμές, στα πιο απίθανα μέρη, και μας ταιλαιπωρεί με τα άλυτα προβλήματά της. Γιατί όχι; Μια εκπομπή για το βιβλίο, που δεν θα απευθύνεται μόνο σε βλοσυρούς διανοούμενους, μια εκπομπή που δεν θα είναι ανιαρή, όπως συχνά είναι οι εκπομπές για το βιβλίο, μια εκπομπή που θα συνδέει τον συγγραφέα με την πόλη του, με τη ζωντανή μυθολογία του. Μια εκπομπή, με λίγα λόγια, που δεν θα περιφρονούσε την κατεξοχήν γλώσσα της τηλεόρασης, την εικόνα. Τύχη καλή μ' έφερε, λόγω επαγγελματικής θέσης, να γνωρίσω μερικούς από τους σπουδαιότερους συγγραφείς της εποχής μας σε διεθνές επίπεδο, η αρχή θα μπορούσε να γίνει με αυτούς.

Τα υπόλοιπα είναι συνηθισμένη ιστορία. Ο Γιώργος Μπράμος, ως συντονιστής τότε προγράμματος της ΕΡΤ, πρότεινε την εκπομπή στη διοίκηση και ο τότε διευθυντής Χρίστος Παναγόπουλος δέχτηκε αμέσως την πρόταση. Βρέθηκαν και οι παραγωγοί με τους οποίους ξεκινήσαμε την περιπέτεια, ο Θάνος Λαμπρόπουλος και ο Στέλιος Χαραλαμπόπουλος. Και βρέθηκε, βεβαίως, το δεύτερο πρόσωπο με το οποίο θα κάναμε τις εκπομπές. Η Μικέλα Χαρτουλάρη. Η Μικέλα ήταν και η νονά της εκπομπής: ήμασταν στο Λονδίνο για τα γυρίσματα του ντοκιμαντέρ για τον ΜακΓιούαν, όταν ο Λαμπρόπουλος τηλεφώνησε από την Αθήνα επιμένοντας ότι ήθελε ΑΜΕΣΩΣ έναν τίτλο για την εκπομπή, έπρεπε να τον παραδώσει στον σταθμό νωρίς το πρωί της επόμενης μέρας. Επιστρέφαμε από ένα εστιατόριο, βρισκόμασταν στο ύψος της Βρετανικού Μουσείου, ο ουρανός της Ιστορίας ισορροπούσε βαρύς πάνω από τα κεφάλια μας, όταν η Μικέλα αναφώνησε: «Οι κεραίες της εποχής μας!» Να πω την αλήθεια, δεν ενθουσιάστηκα, αλλά δεν είχα να αντιπροτείνω ε-

κείνη τη στιγμή κάτι καλύτερο. Και η ιδέα της Μικέλας έγινε τίτλος της εκπομπής.

Οι προετοιμασίες του κάθε επεισοδίου ξεκινούν με ένα ηλεκτρονικό μήνυμα και τελειώνουν με ένα ούζο. Το ηλεκτρονικό μήνυμα φεύγει από το λάπτοπ μου αρκετό καιρό πριν γίνουν τα γυρίσματα, το ούζο αγοράζεται στο αεροδρόμιο μια μέρα συνήθως πριν από τη συνάντησή μας με τον συγγραφέα, όταν όλα πλέον έχουν δρομολογηθεί. Στο μήνυμα αναφέρω ποιοι είμαστε, τι ζητάμε και σε ποια ημερομηνία, και παραθέτω τα ονόματα όσων συγγραφέων έχουν προσηγηθεί (γι' αυτό, τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, είναι πια σχετικά εύκολο να πείσεις έναν συγγραφέα – όπως μας έλεγε και ο Τζον Λε Καρέ, τέτοιο πλούσιο κατάλογο από μεγάλα ονόματα συγγραφέων δεν διαθέτει ούτε το BBC!). Η απάντηση έρχεται αμέσως ή μετά από λίγο καιρό. Αν είναι θετική, αρχίζει –στην περίπτωση που το έργο του συγγραφέα δεν μας είναι ήδη γνωστό– η διαδικασία ανάγνωσης των βιβλίων του. Οι συγγραφείς έχουν έναν εντελώς δικό τους τρόπο να καταλαβαίνουν τι ξέρεις και τι δεν ξέρεις γι' αυτούς, πόσο πραγματικά σε ενδιαφέρουν και πόσο παριστάνεις ότι σε ενδιαφέρουν. Είναι η περίοδος του μεγάλου άγχους, η ζωή σε τραβάει διαρκώς από το μανίκι προς διάφορες κατευθύνσεις αλλά εσύ πρέπει να βυθίζεσαι, έχεις δεν έχεις τη διάθεση, στη λογοτεχνία. Διάβασμα και σημειώσεις. Η Μικέλα, πολύ πιο συνεπής από μένα στις ημερολογιακές καταγραφές, έχει γεμίσει, όλα αυτά τα χρόνια, πολλά τετράδια (πάντα με τα ίδια μπεζ εξώφυλλα) με τα μικροσκοπικά μπλε και κόκκινα στίγματα που γράφει και που μόνο εκείνη τα καταλαβαίνει. Εγώ, λιγότερο μεθοδικός, συγκεντρώνω τις σημειώσεις μου την τελευταία στιγμή – γι' αυτό συνήθως τη μέρα της συνέντευξης εμφανίζομαι ξενυχτισμένος και με ένα... σπυράκι στο πρόσωπο, αποτέλεσμα του άγχους.

Στους πρώτους κύκλους, η επιλογή των συγγραφέων είχε σχέση με τα προσωπικά μας γούστα. Όσο περισσότερο εκτιμούσα-

με έναν συγγραφέα, τόσο περισσότερο τον θέλαμε στην εκπομπή μας. Με τον καιρό καταλάβαμε ότι εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον έχουν και κάποιοι «ήσσανες» συγγραφείς. Ο κάθε συγγραφέας έχει κάτι να σου δώσει, ιδιαίτερα αν ειδικεύεται σε ένα θέμα. Διότι από την αρχή είχαμε αποφασίσει ότι οι εκπομπές αυτές δεν θα έπρεπε να είναι αμιγώς λογοτεχνικές, ότι δεν θα έπρεπε να μιλάνε μόνο για βιβλία. Έτσι, συχνά, η επιλογή του κάθε συγγραφέα είχε σχέση και με το θέμα το οποίο μπορούσαμε να συζητήσουμε μαζί του. Με τον Ζοζέ Σαραμάγκου μπορούσες να κουβεντιάσεις και για την κρίση της σύγχρονης Αριστεράς, με τον Άμος Ος και τον Άμπρααμ Γεοσούα βεβαίως για το Παλαιστινιακό, με τον Αμίν Μααλούφ για τη σύγκρουση Ανατολής-Δύσης, με τη Μάργκαρετ Άτγουντ για τη γυναικεία λογοτεχνία, με την Π. Ντ. Τζέιμς για την αστυνομική λογοτεχνία, με τον Χανς Μάγκνουμ Εντσενσμπέργκερ για τους ναζί, με τη Ναντίν Γκόρντμερ για τον ρατσισμό, με τον Άλαν Χόλινγκχερστ για την ομοφυλοφιλία, με τον Ντάριο Φο για το θέατρο, και πάει λέγοντας.

Υπήρξαν συγγραφείς που δεν δέχτηκαν να μας συναντήσουν. Η Κρίστα Βολφ, εδώ και πολλά χρόνια, δεν έδινε συνεντεύξεις. Ο νομπελίστας Ίμρε Κέρτες, με τον οποίο είχα τη χαρά να γευματίσω ένα μεσημέρι πριν από μερικά χρόνια στο σπίτι της Ούλα Μπέρεκεβιτς των εκδόσεων Suhrkamp, με ειδοποίησε ότι θα ήθελε, αλλά δυστυχώς δεν μπορούσε: το δεξί του χέρι τρέμει (ετυχώς όχι όταν γράφει) και ο ίδιος αποφεύγει τις τηλεοπτικές εμφανίσεις. Την τηλεόραση αποφεύγει και ο Αμερικανός ΝτεΛίλλο, ενώ ο συμπατριώτης του Φίλιπ Ροθ δεν έκανε καν τον κόπο να απαντήσει στις απανωτές προσκλήσεις μας. Δύο ακόμα νομπελίστριες αρνήθηκαν: η Βισουάβα Σιμπόρσκα και η Ελφρίντε Γέλινεκ, και οι δυο πιστές στην άποψη ότι οι συγγραφείς δεν έχουν να πουν τίποτα περισσότερο από όσα ήδη λένε στα βιβλία τους. Αρνητικοί ήταν και ο Σαλμάν Ρούσντι και –προς μεγάλη μου λύπη– ο Καζούο Ισιγκούρο. Επίσημη δικαιολογία η έλλειψη χρόνου.

Είναι κι εκείνοι που δεν λένε ποτέ όχι αλλά ούτε το ναι. Δύο χρόνια και βάλε κράτησαν οι διαπραγματεύσεις με τον Γκίντερ Γκρας (για να είμαστε πιο ακριβείς, με τη γραμματεά του). Ο νο-

μπελίστας συγγραφέας ανέβαλλε συνεχώς μια τελική απάντηση, μέχρι που κάποια στιγμή είπα ότι αρκεί, μέχρις εδώ, ίσως σε μια άλλη ζωή. Δεν είχα έτσι ποτέ την ευκαιρία να του ζητήσω συγγνώμη εκ μέρους των συμπατριωτών μου που ξέχασαν τόσο εύκολα τη γενναία στάση του στη δικτατορία, κι αναλώθηκαν σε ανόητες επιθέσεις εναντίον του το 2006, όταν ο ίδιος αποκάλυψε ότι στα νιάτα του, όπως εκατομμύρια Γερμανοί, υπήρξε μέλος των Ες-Ες.

Σε αυτούς που ήθελαν αλλά δεν μπόρεσαν και ο Νόρμαν Μείλερ. Είχε πει το ναι στον εκδοτικό του οίκο, αλλά δυο εβδομάδες αργότερα βρέθηκε να περνά, για τελευταία φορά, το κατώφλι του νοσοκομείου. Κρίμα. Όπως θα παραδεχτεί αργότερα και ο Όστερ, ήταν ο μόνος Αμερικανός συγγραφέας που δεν φοβόταν να παρέμβει στην πολιτική και πολιτισμική ζωή της χώρας του λέγοντας ξεκάθαρα τη γνώμη του. Αργά έφτασε η πρότασή μας και στον Τζον Απντάικ.

Το ούζο είναι για να σπάσει ο πάγος. Ένα μικρό δώρο, ίσως κάπως φοβλλόρ αλλά όχι πολύ προσωπικό. Συνήθως κινηματογραφούμε τη στιγμή που προσφέρουμε το δώρο, αλλά μερικές μάς ξέφυγαν ή δεν μπήκαν στο τελικό μοντάζ. Πιο έντονα θυμάμαι τη σκηνή της παράδοσης του ούζου στον Καμιλέρι που γκρίνιαξε ότι δεν ήταν δώρο για την ηλικία του, αλλά γελούσαν ακόμα και τ' αυτιά του, στον Μααλούφ, διότι εκείνη την ώρα έπεσαν για κάποιο λόγο οι ασφάλειες, και όταν τα φώτα ξανάναψαν, μας φάνηκε ψεύτικο να επαναλάβουμε τη σκηνή, και στον Ουμπέρτο Έκο. Στο ούζο, πιστεύω, οφείλεται το γεγονός ότι ο συνήθως δύσκολος και αντικοινωνικός Ιταλός συγγραφέας αποφάσισε να ανοιχτεί και να δώσει μια από τις πιο μεγάλες και πιο ωραίες συνεντεύξεις της ζωής του. Οι αναγνώστες θα πρέπει να περιμένουν τον δεύτερο τόμο των συνεντεύξεων για να πιστοποιήσουν του λόγου το αληθές.

Η κάθε συνέντευξη διαρκεί τουλάχιστον δυο ώρες. Προηγείται άλλη μια ώρα για τις τεχνικές λεπτομέρειες, την επιλογή του κά-

δρου, το στήσιμο των φώτων, τη ρύθμιση του ήχου. Σε αυτή την ώρα οι συγγραφείς άλλοτε είναι μαζί μας, άλλοτε όχι. Ο Καμιλέρι εκμεταλλεύτηκε αυτήν την ώρα για να με γνωρίσει. Το ίδιο και ο Ντάριο Φο, ο οποίος όμως δεν έχανε την ώρα του και συνέχιζε να κολλάει εικόνες σε ένα άλμπουμ που θα γινόταν πολύ σύντομα βιβλίο. Ο Λε Καρέ χρησιμοποίησε την ώρα αυτή για να μας δείξει το σπίτι του, τους κήπους του και τα αγάλματά του. Η Γκρόντιμερ για να τελειώσει ένα κείμενο που πάλευε από το πρωί. Η Π. Ντ. Τζέιμς είχε εργάτες εκείνη τη μέρα στο σπίτι της, κι όσο εμείς στήναμε φώτα, την άκουγα να ανεβοκατεβαίνει, παρά τα σχεδόν ενενήντα της χρόνια, τη σκάλα, άλλοτε προς τον πρώτο όροφο κι άλλοτε προς το υπόγειο, και να δίνει οδηγίες. Πολλοί άλλοι, ο ΜακΓιούαν, ο Όστερ, ο Αμανίτι, ο Ράνκιν, ο Ατιά, ο Πελεκάνος, ο Κλίμα ετοίμαζαν καφέ ή τσάι για το συνεργείο και τον εαυτό τους. Κάποιοι άλλοι, όπως ο Μάνεα και ο Μακάβιν, ξεκινούσαν ήδη την κουβεντούλα κι αναγκαζόμασταν να τους σταματήσουμε ώστε να μην πούνε πράγματα που μετά θα έπρεπε να επαναλάβουν, σίγουρα λιγότερο αυθόρμητα, μπροστά στον φακό.

Κάποιοι από τους συγγραφείς αποδείχθηκαν εξαιρετικά φιλόξενοι. Ο Λε Καρέ, ήδη πριν πάμε στην Κορνούαλη, μου είχε γράψει ζητώντας μου να «του κάνουμε την τιμή» να φάμε μαζί του και με τη σύζυγό του, το μεσημέρι, στο σπίτι του. Είχε παρακαλέσει, μάλιστα, να του γράψω αν προτιμούσαμε κρέας ή ψάρι. Ένα εξαιρετικό γεύμα μας προσέφερε επίσης ο Γιασμίνα Χάντρα στο μάλλον φτωχικό σπίτι του: ένα εξαιρετικό κουσκούς, όπως το τρώνε στην Αλγερία, που ετοίμασε η συμπαθέστατη γυναίκα του. Μαζί μας στο τραπέζι και η κόρη του και ο αδελφός της γυναίκας του. Οικογενειακό και το τραπέζι που ετοίμασε, δύο μάλιστα φορές, και η κυρία Μακάνιν στην επίσης φτωχική ντάτσα τους, σε ένα από τα χιονισμένα περικόρη της Μόσχας. Οι μεγάλες βουτυρωμένες φέτες με μπριζι θα μείνουν για πάντα στη μνήμη μου.

Εξαιρετικά φιλόξενοι και ο Νόρμαν με την Τσέλα Μάνεα, στο σπίτι τους στο Μπαρτ Κόλετζ. Ένα τεράστιο τραπέζι γεμά-

το αλλαντικά και μεζεδάκια, τα περισσότερα ρουμάνικης προέλευσης. Κουσκούς φάγαμε, μεταξύ άλλων, και στο σπίτι του Μωρίς Αττιά. Το είχαν ετοιμάσει από κοινού ο Αττιά και η γυναίκα του, κι ήταν σαν να γνωριζόμασταν χρόνια πολλά πριν από τη συνέντευξη. Δείπνο με μια εξαιρετική μακαρονάδα είχε ετοιμάσει και η Μαρία Ζοζέ Ταμπούκι για όλο το συνεργείο, ενώ ο Αντόνιο μας σεργιόριζε ένα εκπληκτικό Μπρουνέλο ντα Μονταλταίνο. Λίγο καιρό πριν είχε κερδίσει ένα λογοτεχνικό βραβείο για το σύνολο του έργου του, το οποίο έδινε ο σύλλογος οινοπαραγωγών της Τοσκάνης, και το έπαθλο ήταν διάφορα καφάσια από εκλεκτά κρασιά – το «καλύτερο βραβείο της καρδιάς μου», έλεγε, δικαίως, ο Ταμπούκι.

Αξέχαστο θα μείνει και το μικρό γεύμα που είχε ετοιμάσει η σύζυγος του Μάρτιν Βάλζερ: λευκές μπίρες, μουστάρδες, τουρσιά, μαύρο ψωμί και λευκά βαναρικά λουκάνικα, τα οποία ο πανύψηλος και φαινομενικά αυστηρός Γερμανός συγγραφέας μας έμαθε πώς να τα κόβουμε και να τα τρώμε. Ο άλλος Γερμανός, ο Ίνγκο Σούλτσε, μόνος στο σπίτι, δεν είχε ετοιμάσει γεύμα αλλά ένα τραπέζι γεμάτο γλυκά. Έπαιξαν, κάποια στιγμή, και στην ταινία.

Με πολλούς άλλους συγγραφείς φάγαμε σε εστιατόρια – μερικά μάλιστα έπαιξαν ως ντεκόρ και στις ταινίες μας. Ο Μάριο Βάργκας Λιόσα μας προσκάλεσε σε ένα από τα πιο ακριβά εστιατόρια της Μαδρίτης. Ο Άμπρααμ Γεοσσούα μας έκανε επίσης το τραπέζι σε ένα εστιατόριο δίπλα στη θάλασσα, στη Χάιφα, σε ένα μέρος που έχει γίνει πια ιστορικό: εκεί, λίγα χρόνια πριν, είχε ανατιναχθεί ζωσμένη στα εκρηκτικά μια νεαρή Παλαιστίνη. Ο Γεοσσούα ήθελε να τελειώσουμε την ταινία εκεί, και πράγματι είναι από τα ωραιότερα φινάλε που είχαν ποτέ οι «Κεραίες». Ο ΜακΓιούαν ήρθε μαζί μας και έκανε ένα μέρος της συνέντευξης στον πριβέ χώρο του πάνω ορόφου ενός εστιατορίου στο κέντρο του Λονδίνου, όχι μακριά από το σπίτι του.

Ο Ρονκαλιόλο, στη Λίμα, μας πήγε σε ένα πολύ νεανικό, όπως του αρμόζει, και πολύ μοντέρνο εστιατόριο όπου δοκιμάσαμε (εγώ της ορκίστηκα και αιώνια αγάπη) τη σεβίτσε, το εθνι-

κό πιάτο του Περού με μαριναρισμένα θαλασσινά. Ο Μπάνβιλ έφτιαξε για χατίρι μας την πιο άτεχνη αλλά και την πιο συγκινητική μακαρονάδα που έχω φάει στη ζωή μου, ενώ ο Πιτόλ μας έμαθε πώς να πίνουμε ως Μεξικανοί την τεκίλα σε ένα ωραίο εστιατόριο έξω από τη Χαλάπα.

Ο προσεκτικός αναγνώστης θα διαπιστώσει ότι στο βιβλίο ορισμένα θέματα έρχονται και επανέρχονται – άλλοτε με τη μορφή ερωτήσεων, άλλοτε με τη μορφή δικών μου παρατηρήσεων. Όλα αυτά τα χρόνια με τη Μικέλα έχουμε οργανώσει ένα σώμα ερωτήσεων που επιτρέπει, κατά τη γνώμη μας, στους συγγραφείς να ξεδιπλώσουν στοιχεία της προσωπικότητάς τους. Βλέποντάς τες γραμμένες πάνω στο χαρτί, οι απαντήσεις δείχνουν πόσα κοινά πράγματα ενώνουν και χωρίζουν τους συγγραφείς, ακόμα και τους συγγραφείς που έχουν μεταξύ τους εκλεκτικές συγγένειες. Γι' αυτό και κάποιες φορές είχα την εντύπωση ότι έγραφα ένα είδος μυθιστορήματος, ενός μυθιστορήματος γραμμένου με υλικά που μου έδωσαν άλλοι, αλλά το οποίο δομείται με τους ίδιους χαρακτήρες και τα ίδια θέματα, ένα μυθιστόρημα που, σε κάθε κεφάλαιο, έχεις διαρκώς την περιέργεια να δεις πού θα καταλήξει. Η μόνη διαφορά είναι πως, ακόμα κι αν προσπεράσεις ένα κεφάλαιο, δεν θα χάσεις τη συνέχεια (και τη γοητεία) της ιστορίας.

Επομένως, το βιβλίο αυτό δεν χρειάζεται να διαβαστεί σαν μυθιστόρημα. Θέλει τις ανάσες του, τις παύσεις του, τις επαναλήψεις του. Οι 33 αυτοί περίφημοι συγγραφείς που φιλοξενούνται σε αυτόν τον τόμο λένε –το υπόσχομαι!– σπουδαία πράγματα που αξίζει τον κόπο να τα κοιτάξεις και να τα ξανακοιτάξεις.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ανατολικά της Κορνουάλης

Με τον Άμος Οξ στο κιμπούτς Χούλντα
(φωτό Δημήτρης Κορδελάς)

for Anteos,
my friend, and the
wonderful publisher of
my books,
Yours, With kinship,
18.1.05 Amos

ΑΜΟΣ ΟΖ

Ένας «οικογενειακός» συγγραφέας

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ εικόνα που έχω από τον Άμος Οζ στο κιμπούτς Χούλντα ήταν να φωτογραφίζεται μαζί μου μπροστά σε ένα σκουριασμένο τρακτέρ, στημένο εν είδει μνημείου στη μέση ενός καταπράσινου λιβαδιού, πραγματικό καμάρι των ανθρώπων που το φροντίζουν καθημερινά. Έχει μόλις τελειώσει η συνέντευξη, σε λίγα λεπτά ο Οζ θα πάρει το λεωφορείο που θα τον γυρίσει στο σπίτι του, πρώτα όμως στηνόμαστε για τη φωτογραφία, εκείνος περνάει το χέρι του φιλικά στον ώμο μου, κοιτάζουμε τον φακό σοβαροί αλλά ανακουφισμένοι, η δουλειά μας τελείωσε, δεν το δείχνω, αλλά είμαι συγκινημένος, ο Οζ είναι ο πρώτος συγγραφέας που δέχτηκε να ανοίξει τον χορό αυτών των εκπομπών κι ήταν εξαιρετικός, κάλυψε κάθε κενό της τηλεοπτικής απειρίας μου, και νιώθω ότι η ιστορία ξεκίνησε καλά χάρη σ' αυτόν.

Στο Χούλντα, ο Οζ έζησε από το 1954 ως το 1986, όταν λόγω του σοβαρού άσθματος του γιου του ο γιατρός υποχρέωσε την οικογένεια να καταφύγει σε κλίμα ξηρό, δηλαδή στην έρημο, στην πόλη Αράντ, όπου ο συγγραφέας κατοικεί ακόμα με τη σύζυγό του Νίλλυ. Η μετακόμιση, λέει ο ίδιος, δεν ήταν εύκολη: στο Χούλντα ο Οζ έγινε αυτό που έγινε, στο Χούλντα ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε, εκεί έκανε τα παιδιά του, εκεί απόκτησε τους πιο καρδιακούς του φίλους. Και ξαφνικά έπρεπε να φύγει, να εγκαταλείψει μια καταπράσινη όαση που έφτιαξαν αυτός και οι άλλοι σύντροφοί του στο κιμπούτς –μου δείχνει γεμάτος καμάρι μερικά δένδρα που είχε φυτέψει ο ίδιος πριν από είκοσι πέντε, τριάντα χρόνια–, για να πάει σε μια πόλη από αυτές που κτίστηκαν κατ' εντολήν του Μπεν Γκουριόν από το τίποτα, σε μια έρημο